

УДК 291

Рашидов Сейфулла**РЕЛІГІЙНІ ІДЕНТИЧНОСТІ Й ВІРОТЕРПИМІСТЬ**

Стаття присвячена проблемі віротерпимості релігійних ідентичностей. Акцентовано увагу на освіті та загальнокультурній компетентності. Обґрунтовується думка про те, що виховання релігійних ідентичностей у світській державі передусім має здійснюватися відповідно до найважливішого конституційного принципу – пошани прав та свобод людини.

Ключові слова: релігійні ідентичності, віротерпимість, толерантність, права і свободи людини, освіта, загальнокультурна компетентність.

Рашидов С.**РЕЛИГИОЗНЫЕ ИДЕНТИЧНОСТИ
И ВЕРОТЕРПИМОСТЬ**

Статья посвящена проблеме веротерпимости религиозных идентичностей. Акцентируется внимание на образовании и общекультурной компетентности. Обосновывается мысль о том, что воспитание религиозных идентичностей в светском государстве прежде всего должно осуществляться в соответствии с важнейшим конституционным принципом – уважения прав и свобод человека.

Ключевые слова: религиозные идентичности, веротерпимость, толерантность, права и свободы человека, образование, общекультурная компетентность.

Rashydov S.**RELIGIOUS IDENTITY AND TOLERANCE**

Article deals with the problem of religious toleration identities. The attention is focused on education and general cultural competence. Substantiates the idea that the education of religious identities in a secular

state should primarily be carried out in accordance with the important constitutional principle – respect for human rights and freedoms.

Keywords: *religious identity, toleration, human rights and freedoms, education, general cultural competence.*

Як відомо, часто ідентичність людини визначається її релігійною свідомістю і конфесійною приналежністю. Релігійна ідентичність – ототожнення індивіда з очікуваннями і нормами певної конфесії. При цьому така конфесія повинна бути привабливою для індивіда, що виражається в його позитивних почуттях стосовно співвіднесення себе з тією чи іншою конфесією.

Соціологічна література говорить про те, що релігійна ідентичність може мати безліч вимірів: феноменологічне, антропологічне, історичне, соціальне, географічне, теологічне, секулярне тощо [1].

Здавалося б, ідентичність дає людині й міжособистісним відносинам певну стабільність, спадкоємність, передбачуваність. Однак ідентичності (особливо релігійні) часто мають конфліктну природу. Тому проблема віротерпимості завжди була і залишається актуальною.

Віротерпимість як толерантне ставлення до носія інших релігійних цінностей – це складова толерантності як цінності громадянського суспільства. Для поліконфесійного суспільства проблема віротерпимості актуальна завжди. Справа в тому, що, з одного боку, релігія є важливим чинником формування ідентичності, з іншого – конфлікти часто виникають не на етнічному чи політичному, а на конфесійному ґрунті. Проте проблема виховання віротерпимості найчастіше залишається за межами теоретичного осмислення і практичного втілення в реальному виховному процесі. На території пострадянського простору (щобільше, радянського) не написано жодної дисертації з проблеми виховання віротерпимості.

Хоча при визначенні змісту поняття «толерантність» традиційно посилаються на роботи Дж. Локка (який, до речі, на батьківщині став жертвою релігійно-політичних інтриг), «Досвід про віротерпимість» (1667) і «Послання до віротерпимості» (1689 р.) та Вольтера «Трактат про віротерпимість» (1763), ідея толерантності, на наш погляд, зводиться до євангельського: «... немає ні Елліна, ні Іудея, ні обрізаного, ні необрізаного, варвара, Скіфа,

раба, вільного, але все та в усьому Христос» (До Колосян. 3.11). Тому, на наш погляд, віротерпимість є історично першою формою прояву толерантності.

Згідно з уявленнями деяких вчених, віротерпимість і релігійний плюралізм, які відділили одне від одного релігію й державу, є одним з чинників становлення в європейських країнах громадянського суспільства [2].

В історії європейської цивілізації толерантність як цінність громадянського суспільства складається в умовах конфесійного розколу як вимога віротерпимості. Тобто спочатку поняття «толєрантність» мало обмежений сенс: під ним розуміли віротерпимість. «Визнання віротерпимості як чесноти і навіть морального обов'язку було результатом світоглядного компромісу і відмови від релігійного фанатизму» [3]. Вперше Нантським едиктом (1598 р.) було даровано повне рівноправ'я протестантам і католикам.

Услід за філософськими трактатами стали видавати правові акти, що приписують толєрантне ставлення до представників іншої віри. З часом європейські держави стали декларувати принцип свободи совісті та віросповідання. Вперше принцип свободи совісті (як природне право людини мати будь-які переконання) і віросповідання був проголошений у Франції. Стаття 10 «Французької декларації прав людини і громадянина» від 26 серпня 1789 говорить: «Ніхто не може бути переслідуваний за свої переконання, навіть релігійні, за умови, що їх оприлюднення не загрожує громадському порядку» [4, с. 23]. У Конституції також була проголошена свобода релігійних культів. Французький Цивільний кодекс 1804 року (кодекс Наполеона) взагалі не стосується релігійних питань, демонструючи таким чином світськість французької держави.

До середини XX століття свобода совісті й релігії знаходить відображення в міжнародних документах і стає універсальним принципом прав і свобод людини. Це положення закріплене в Загальній декларації прав людини 10 грудня 1948 р. (ст. 18), Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 4 листопада 1950 р. (ст. 9.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 16 грудня 1966 р. (ст. 28).

Відповідно до статті 35 Конституції України «Кожен має право на свободу світогляду та віросповідання. Це право включає

свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» [5]. (Варто зауважити, що автори Конституції України забули розшифрувати, що ж таке свобода світогляду).

Завдяки взаємній толерантності релігійна терпимість може дотримуватися саме в тому випадку, коли громадяни демократичної спільноти забезпечать один для одного релігійну свободу. Незважаючи на наявні між індивідами релігійні або світоглядні розбіжності, толерантне ставлення спонукає виявляти повагу до людей іншої віри чи іншого образу думок і ставитися до них як до рівноправних співгромадян.

Монотеїстичні релігії непримиренні до інших релігій і іншого світогляду. Кожна з авраамічних релігій стверджує, що Бог правдивий і він повинен бути істиною для всіх людей. Авраамічні релігії – це імперські релігії. Ось типова позиція: «Християнство – це єдина основа для побудови сильного суспільства» [6].

Протилежний приклад (зі сфери інтолерантності теорій): твердження про те, що Коран є конституцією для людства, відмовляє представникам інших конфесій та атеїстів у праві на свободу совісті та віросповідання.

«Священний Коран містить закони, які повністю регулюють особисте і суспільне життя людей, і ці закони є найбільш правильними і найбільш придатними для Божих творінь» [7]. Досить часто трапляється таке твердження: «Коран – це єдина «конституція», придатна у всі часи і для всього людства».

Християнин, мусульманин чи атеїст не зобов'язані приймати релігійні обряди представника іншої конфесії (наприклад, читати молитву «Кідуш», «Фатіху» або «Отче наш»), але повинні шанобливо ставитися до інших релігійних почуттів і світських переконань, тобто поважати право на свободу світогляду й віросповідання.

Потрібно підкреслити, що толерантне ставлення до іншої системи переконань не припускає відмови від їх критики або зміни власних поглядів (у цьому відмінність толерантності від конформізму). Толерантність означає визнання плюралізму.

Разом з тим, не можна абсолютизувати толерантність, тобто терпимо ставитися до порушення прав і свобод, до зазіхань на гідність людини. Таке потурання може відкрити шлях до свавілля і насильства. Бар'єром для інтолерантної поведінки є права і свободи іншої людини. Тому, «щоб зробити суспільство більш толерантним, державам варто ратифікувати наявні міжнародні конвенції про права людини і, якщо це необхідно, розробити нове законодавство з метою забезпечення в суспільстві рівноправного підходу і рівності можливостей для всіх груп і окремих людей» [8]. «Зміст толерантності складно встановити там, «де відсутній точний критерій оцінки й докази переваги будь-яких поглядів, принципів чи рішень (чи то питання релігійної віри, моральних переконань, національних традицій тощо)» [9].

Оскільки будь-яка студентська аудиторія поліконфесійна, то більша відповідальність у справі виховання віротерпимості у студентської молоді лежить на викладацьких кадрах установ вищої освіти. У зв'язку з цим викликає тривогу низька релігійна освіта і, як наслідок, упереджене й некомпетентне ставлення вчених і викладачів щодо тієї чи іншої конфесії. Прикладів тут багато. У навчальному посібнику Г. К. Селевка, А. Г. Селевко одною з основних ідей ісламу є «ідея священної війни з невірними, з усіма, хто не визнав Аллаха своїм Богом» [10, с. 121]. Зауважимо, що під священною війною («джихад») в ісламі розуміється передусім боротьба зі своїми вадами. Війна можлива тільки оборонного характеру: в разі нападу на державу, сім'ю чи мечеть.

В іншій роботі, присвяченій духовному і фізичному вихованню, нав'язується ідея світової релігії як терористичної системи: «Не буде перебільшенням, якщо ми скажемо, що іслам в неісламському світі асоціюється з тероризмом» [11]. У монографічному дослідженні професора Східноукраїнського університету імені В. Даля, присвяченому мовним питанням в Україні, читаємо: «Дітищем сучасного етнонаціоналізму є ісламський фундаменталізм» [12, с. 9].

З огляду на наведені приклади, варто зазначити, що одним із найважливіших положень ісламського віровчення є заперечення приналежності людини до того чи іншого етносу. (Справа доходить навіть до того, що деякі викладачі пропонують деісламізувати суспільство, а інші в студентській аудиторії заявляють про те, що вони мусульман за людей не вважають).

Викладач вищого навчального закладу в такому випадку не тільки вводить в оману аудиторію, але й виступає у ролі «цивілізованого» ксенофоба, який впроваджує у свідомість студентської молоді стереотипи інтолерантної поведінки. У той час як обов'язки викладацьких кадрів університетів полягають, зокрема, у здійсненні педагогічної діяльності «на основі чесного пошуку знань, належним чином забезпечуючи доказовість, неупередженість суджень і сумлінність при повідомленні результатів» [13, с. 81]. Таким чином, відчувається гостра необхідність загальнокультурної компетентності як освітньої цінності викладацького та студентського співтовариства. Загальнокультурна компетентність дозволяє викладачеві університету адекватно осмислювати, приймати практичні рішення та оцінювати ситуації, що виходять за межі його професійної сфери. Викладач може мати великий стаж роботи, володіти педагогічними прийомами, інноваційними технологіями, але не володіти загальнокультурною компетентністю. Викладач (особливо це стосується викладача релігієзнавчих дисциплін) не повинен у студентській аудиторії демонструвати й нав'язувати цінності своєї конфесії – він повинен демонструвати позаконфесійність. Відповідно до міжнародних документів, толерантність «також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим» [8]. Не будуть виховувати і формувати віротерпимість, толерантні настанови у студентської молоді викладачі вищих навчальних закладів, що водночас є імамами мечеті, равінами або ж священиками якої-небудь єпархії. Тому що їх релігійна свідомість ґрунтується на принциповому несприйнятті плюралізму. Чи багато ми знаємо духовних лідерів, які критикують цінності своєї конфесії. Далай-Лама XIV пише: «Важливо постійно пам'ятати, що в кінцевому рахунку мета будь-якої релігії – сприяти любові та співчуттю, терпінню, терпимості, скромності, прощенню тощо. Якщо ми нехтуємо всім цим, зміна релігії нічим нам не допоможе. Так само, якщо навіть ми є найгарячішими прихильниками своєї власної релігії, вона нічого не дасть нам, якщо ми нехтуємо її настановами в повсякденному житті. Такі віруючі нічим не кращі за тих, хто, страждаючи смертельною хворобою, лише читають медичні трактати, але не застосовують викладені там поради» [14]. У цьому сенсі більш ніж дивним є те, що у світських установах богослов'я стало галуззю науки, за якою присуджується

науковий ступінь, відкриваються теологічні кафедри, читаються курси по сакральній педагогіці. Все це є порушенням принципу світськості держави й суспільства: теологія за природою виробленого нею знання не може претендувати на статус науки в сучасному розумінні. Вона геть відкидає властиву для науки плюралістичну парадигму, для неї характерним є монологізм. Г. Померанц, наприклад, стверджує: «консерватизм ісламу заснований на принциповому несприйнятті плюралізму» [15, с. 275].

Знання релігій і, як наслідок, створення обстановки толерантності є надзвичайно важливою проблемою для виховання студентської молоді. У міжнародних документах, присвячених релігійній освіті, зазначено: «Освіта відіграє ключову роль у боротьбі з неучтвом, стереотипами і неправильними уявленнями про різні релігії. Знання релігій є невід’ємною частиною знання історії людської цивілізації. І це зовсім інше, ніж сповідання певної релігії та дотримання релігійних обрядів. Навіть у державах, у яких явно домінує одна релігія, треба навчати походженням всіх релігій, а не віддавати перевагу єдиній релігії або підтримувати прозелітизм» [13, с. 210].

Релігійна освіта в міжкультурному контексті робить доступним знання про всі світові релігії і вірування, їх історію, і дозволяє людині зрозуміти їх і уникнути забобонів. Незважаючи на переважання в державі якоїсь однієї релігії, демократична система освіти й процес навчання повинні враховувати все релігійне різноманіття. Вона має бути відповідальною за загальнозначущі цінності, а не за політичні, ідеологічні, релігійні інтереси приватних осіб або суспільних груп. Ці цінності повинні бути орієнтовані на благо цілого (Платон), культури й індивіда.

Таким чином, виховання віротерпимості як толерантного ставлення до іншої релігійної ідентичності полягає у такому: виховання віротерпимості потрібно здійснювати в контексті пошани прав і свобод людини (свободи світогляду й віросповідання); релігійні ідентичності повинні зважати на пріоритети, визначені суспільною більшістю (для української держави такими пріоритетами є національне законодавство, цінності демократії та громадянського суспільства); у світських навчальних закладах релігійна освіта має бути позаконфесійною (відповідно до конституційних принципів світської держави).

Література:

1. Крылов А. Н. Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве / А. Н. Крылов. – М. : Издательство Икар, 2012. – 2-е изд. – 306 с.
2. Коэн Дж. Гражданское общество и политическая теория / Дж. Коэн, Э. Арато [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sociograd.sitext.ru/>.
3. Апресян Р. Г. Толерантность и ценности гражданского общества / Р. Г. Апресян [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sakharov-center.ru/publications/Cennosti_i_lichnost/09.htm.
4. Проблемы философии культуры: Опыт историко-материалистического анализа. – М. : Мысль, 1984. – 324 с.
5. Права людини : [збірник документів] / [укладач: С. Ф. Рашидов]. – Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 236 с.
6. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
7. Даглас К. Что дальше? / К. Даглас [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/4/contents/begin.php3?l=rКулиев Э.
8. Слово о Коране / Э. Кулиев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.al-hakk.com/?p=5409>.
9. Декларация принципов толерантности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/document/declarat/toleranc.htm>.
10. Валитова Р. Р. Толерантность / Р. Р. Валитова // Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/elib/3028.html>.
11. Селевко Г. К. Социально-воспитательные технологии / Г. К. Селевко, А. Г. Селевко. – М. : Народное образование, 2002. – 176 с.
12. Компанієць Ю. А. Духовна та фізична культура людини : монографія / Ю. А. Компанієць. – Луганск : РВВ ЛДУВС, 2007. – 256 с.
13. Фомин А. И. Языковой вопрос в Украине: идеология, право, политика: монография / А. И. Фомин. – Луганск : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 208 с.
14. Воспитание и образование в международном праве и национальном законодательстве : [сборник документов] / [сост. : С. Ф. Рашидов, Г. П. Шевченко, С. С. Рашидова, авт. вступ. статьи С. Ф. Рашидов]. – Луганск : Изд-во «Ноулидж», 2011. – 368 с.
15. Далай-Лама XIV. Этика для нового тысячелетия [Электронный ресурс] / Далай-Лама XIV. – Режим доступа : <http://www.sunhome.ru>.
16. Померанц Г. С. Выход из транса / Г. С. Померанц. – М. : Юрист, 1955. – 575 с.